

Климова К. Я. Культура спілкування як елемент педагогічної майстерності викладача закладу вищої освіти // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія 16. Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики: збірник наукових праць / Ред. кол.: Н. В. Гузій (відп. ред.). – Вип. 31 (41). – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2019. – 131 с. – С. 76–79.

УДК 37.013.43:81'221:808.5

Климова К. Я.

КУЛЬТУРА СПІЛКУВАННЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ВИКЛАДАЧА ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Постановка проблеми у загальному вигляді... Педагогічна майстерність як наукова проблема, беручи початок від ХІХ століття, ніколи не втрачала своєї актуальності. Високий рівень самоорганізації у будь-якій професійній діяльності засвідчував майстерність, а вміння досягти оптимальних результатів роботи завжди відрізняло справжніх майстрів та схвалювалося суспільством. Педагогічну майстерність на сьогодні вважають еталоном, якого прагнуть досягти освітяни [5]. Про необхідність підвищення педагогічної майстерності науково-педагогічних працівників йдеться в Законі України "Про вищу освіту". Увага до культури спілкування викладача закладу вищої освіти відповідає вимогам до мовнокомунікативної підготовки фахівців в умовах реформування українського суспільства. Отже, дослідження культури спілкування викладача як елементу його педагогічної майстерності є своєчасним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми... Різним аспектам проблеми педагогічної майстерності та її складників присвячено праці багатьох учених (Ю. Васильєв, С. Вітвицька, О. Дубасенюк, Г. Єльнікова, М. Захаров, І. Зимня, І. Зязюн, І. Ісаєв, О. Калінська, В. Кан-Калик, Б. Кобзар, Ю. Конаржевський, М. Кондаков, В. Кремень, Н. Кузьміна, О. Кутова, А. Макаренко, Н. Мирончук, Т. Молнар, Н. Ничкало, І. Олійник, О. Савченко, В. Сухомлинський, Ю. Табаков, М. Фіцула та ін.). Культура педагогічного спілкування (педагогічна техніка) є предметом окремих досліджень (І. Зязюн, В. Кан-Калик, А. Кузьмінський, Ю. Кудінов, Г. Мешко, Т. Слюсар та ін.). Культуромовним питанням професійного педагогічного спілкування приділили увагу М. Вашуленко, Н. Голуб, І. Голубовська, Л. Мацько, В. Підгурська, Т. Симоненко, Л. Струганець та інші науковці.

Формулювання цілей статті... Мета статті – охарактеризувати культуру професійного спілкування викладача ЗВО у взаємозв'язку з поняттями "педагогічна майстерність", "педагогічна техніка", "педагогічна технологія", "креативність", "культура мовлення"; навести приклади комунікативно спрямованих завдань з української мови професійного спрямування.

Виклад основного матеріалу дослідження... Попри численні визначення поняття "педагогічна майстерність", найточнішим є запропоноване

академіком І. Зязюном: вияв високого рівня педагогічної діяльності, синтез наукових знань, умінь і навичок методичного мистецтва і особистих якостей педагога, що забезпечує високий рівень самоорганізації професійної роботи [4]. Викладач мови, на наш погляд, найвиразніше демонструє рівень своєї педагогічної майстерності, оскільки досконало володіє засобами комунікації, зокрема словом як потужним знаряддям впливу на розум і почуття студентів. Критеріями педагогічної майстерності педагога І. Зязюн вважав доцільність (за спрямованістю), продуктивність (за результатами), діалогічність (за характером стосунків), оптимальність (у виборі засобів), творчість (за змістом діяльності)" [4, с. 37].

Характеризуючи складники (елементи) педагогічної майстерності, М. Фіцула виокремлює такі як: професійні знання, педагогічна техніка, педагогічні здібності, педагогічна моральність, професійно значущі якості (доброзичливість, об'єктивність, вимогливість, порядність, оптимізм, самоконтроль) та зовнішня культура [8, с. 57 – 58]. З'ясуємо зв'язок *культури спілкування* з елементами педагогічної майстерності.

Педагогічна техніка передбачає як високий рівень культури мовлення викладача (мовленнєвого авторитету для студентів), так і досконале володіння ним невербальними та паравербальними засобами спілкування, здатність до рефлексії.

Мистецтво спілкування суб'єктів викладач – студент є частиною *педагогічної технології*. Проектуючи та плануючи навчальний процес, викладач застосовує специфічні методи та прийоми роботи зі студентами. Без сумніву, така дисципліна, як "Українська мова (за професійним спрямуванням)" потребує виконання низки завдань, під час виконання яких відбувається конструктивне спілкування: наприклад, дискусії щодо тлумачення семантики незнайомих та малознайомих слів (формування багатства мовлення студентів); колективне обговорення відомих афоризмів, питань етики інтерв'ювання та ін. Функція викладача під час виконання таких завдань – консультативно-координаційна. Готуючи публічний виступ на запропоновану тематику, студенти також засвоюють основи риторичних знань. Такі форми індивідуальної та групової роботи потребують від викладача готовності продемонструвати перед студентами зразки виконання завдань, виявляючи при цьому креативність, стати взірцем культури академічного спілкування. Наведемо приклади деяких завдань для студентів другого курсу, апробованих нами в навчальному процесі:

Завдання 1. *Уявіть, що Ви – укладач тлумачного словника. Пам'ятаючи про точність і стислість, поясніть семантику запропонованих нижче слів. Проілюструйте тлумачення прикладами з художньої літератури або складеними самостійно реченнями.*

Варіант 1: підтюпцем, запашний, викорінювати, толерантність, емоційний, креативність, мереживо, пріоритет.

Варіант 2: насмішкувато, бурштиновий, виборювати, уподобання, гендерний, родовід, плахта, імпровізація.

Завдання 2. *Запишіть послідовно вислови, які є відповіддю на запитання:*

- 1) про що треба дбати ораторові, щоб не зіпсувати враження від промови?
- 2) за яких умов промова буде доступною?
- 3) у чому полягає стислість мовлення оратора?

Істинна стислість виразів полягає у тому, щоб говорити лише те, що достойне бути сказаним і, навпаки, не говорити того, про що кожен сам може подумати (А.Шопенгауер). Одного неточного, невдало сказаного, або хоча б погано висловленого слова іноді досить, щоб зіпсувати все враження (А. Міцкевич). Оратор, який виступає перед певною аудиторією, повинен враховувати рівень її здібностей, інтересів і заобов'язань; у протилежному випадку він даремно буде розраховувати на вплив серед її слухачів і на їх прихильність (Д.Юм.). Оскільки оратор прагне до живого практичного впливу промови, він повинен враховувати місце, де виголошує промову, ступінь освіченості, рівень розуміння, характер слухачів (Г. Гегель). З розумовим запасом людини і з її здатністю сприйняття необхідно рахуватися. Це знання дає точку опори доказам оратора і становить необхідну умову для доступності (О.Бен).

Завдання 3. Керуючись вимогами до інтерв'ю, напишіть послідовний перелік запитань (15), адресованих (за вибором) відомому письменнику, актору, політику, спортсмену, вченому тощо. Не забувайте про коректність.

Завдання 4. Керуючись вимогами до епістолярного стилю, зробіть запис до щоденника за поточний день (використайте при цьому описи людей, предметів, простору, роздуми, розповіді – залежно від подій дня).

Завдання 5. Користуючись вимогами до мови публічних наукових виступів, підготуйте виступ-спростування думки попереднього доповідача, який запропонував всі терміни-запозичення замінити на українські відповідники.

Завдання 6. Уявіть, що Ви – адвокат і захищаєте права Книги на існування в суспільстві поряд з електронними засобами інформації. Користуючись вимогами до юридичного підстилю ділового стилю й до мови публічного виступу, складіть текст невеликої судової промови.

Завдання 7. Виконайте тест. Знайдіть зайве слово у синонімічному ряду:

1. Буяти — а) розкошувати;(рослини); б) пишатися (рослини); в) вирувати (в повітрі); г) сердитися. Бряжчати — а) деренчати (при дрижаннях); б) дзеленчати; в) дзенькотіти; г) бубоніти. Авантюрист — а) невдаха; б) пройдоха; в) пронира; г) бестія. Аргумент — а) доказ; б) обґрунтування; в) гіпотеза; г) підтвердження.
2. Вдосвіта — а) світанком; б) переддень; в) на зорі; г) рано-вранці. Вивчати — а) студіювати; б) досліджувати; в) оволодівати чимось; г) тлумачити.
3. Ганьба — а) сором; б) безчестя; в) поразка; г) хула. Грунтовний — а) ретельний; б) вичерпний; в) фундаментальний; г) земельний.
4. Даремно — а) ні за понюх табаки; б) ні за цапову душу; в) ні в якому разі; г) дурно.
5. Добре — а) хороше; б) гоже; в) як по нотах; г) формально.
6. Добрий день — а) доброго здоров'я; б) бувайте здорові; в) здорові були; г) здоров.
7. Зарозумілість — а) вченість; б) бундючність; в) гоноровитість; г) пихатість.
8. Квапливо — а) поспішно; б) похапцем; в) хапаючись; г) розгубленість.
9. Мабуть (частка) — а) либонь; б) можливо; в) напевно; г) вочевидь.
10. Мимоволі — а) підсвідомо; б) мимохідь; в) нехотя; г) мимохіть.

Не слід забувати про такий важливий складник педагогічної майстерності, як *педагогічні здібності*, які виявляються в толерантному ставленні викладача до студентів, його комунікативній вправності, креативному вирішенні поставлених завдань, впливовості мовлення, володінні емоціями, в оптимістичному налаштуванні студентів на результати навчання. Поняття *креативність* визначаємо як інтегровану особистісну якість, що передбачає: 1) високий рівень професійно спрямованих знань (зокрема з української мови); 2) інформаційно-комунікаційну та естетичну культуру; 3) здатність бачити і точно формулювати суть професійної проблеми, пропонувати ефективний спосіб її вирішення, прогнозувати результати, оперативно й оригінально реалізувати задум; 4) досконале володіння засобами української літературної мови у процесі творчої професійно-комунікативної діяльності; 5) відчуття емоційної насолоди від творчої суспільно корисної діяльності, 6) рефлексію як критичне ставлення до свого рівня професійної мовнокомунікативної компетенції і стимул до подальшого самовдосконалення. До визначення додамо: формувати креативність під час спілкування зі студентами апріорі спроможний тільки креативний викладач.

Визначаючи *культуру професійного спілкування* викладача ЗВО, наведемо низку дефініцій поняття *спілкування* з погляду педагогіки, психології, теорії комунікації, мовознавства. Спілкування, за тлумачним словником, - це "взаємні стосунки, діловий, дружній зв'язок" [7], у педагогічному словнику – це складна взаємодія людей, в якій здійснюється обмін думками, почуттями, переживаннями, способами поведінки, звичками, необхідна умова формування, існування й розвитку особистості [3, с. 317]. Успішне спілкування у теорії міжкультурної комунікації розглядається як "тип спілкування, результатом якого є досягнення учасниками перлокутивного ефекту, запланованої предметної і/або комунікативної мети, <...> реалізація комунікативних стратегій" [1, с. 163].

Серед типів та форм спілкування у навчальному середовищі ЗВО переважають такі як: ділове, ігрове, групове, індивідуальне, безпосереднє та опосередковане, комбіноване (вербальне і невербальне), усне; із-поміж форм популярні бесіди та дискусії. Спілкування реалізується в основних функціях: контактній, інформаційній, спонукальній, координаційній, пізнавальній, емотивній, впливовій. При цьому і студенти, і викладачі обоюдно прагнуть досягти поставленої мети: поінформувати, переконати, "вплинути на розум і почуття", справити враження, поділитися враженнями. Елементарним складником педагогічного спілкування є мовне висловлення - *дискурс* (текст, занурений у життя) - як поєднання когнітивних, мовних і позамовних чинників.

Висновки... Підсумовуючи, цілком погодимося із визначенням Ю. Кудінова: *культура педагогічного спілкування* – це "культура повсякденної педагогічної діяльності, культура відносин, культура поведінки, що сприяє розвитку у фахівців творчості, комунікативних якостей і складає резерв удосконалення педагогічної діяльності в навчально-виховному процесі [5, с. 125]. Оптимальним педагогічним спілкуванням науковець вважає "спілкування, яке створює найкращі умови для розвитку мотивації у студента

творчого характеру діяльності, для формування його особистості [5, с. 126]. Без сумніву, культура професійного педагогічного спілкування викладача ЗВО є важливим елементом педагогічної майстерності, тим зразком, на який орієнтуються студенти як майбутні представники національної еліти суспільства.

Література

1. Бацевич Ф. С. Словник термінів міжкультурної комунікації / Флорій Сергійович Бацевич // К. : Довіра, 2007. — 205 с. — (Словники України).
2. Енциклопедія освіти / Акад пед.наук України; головний ред. В.Г.Кремень. — К. : Юрінком Інтер, 2008. — 1040 с.
3. Гончаренко С. Український педагогічний словник. — К. : Либідь, 1997. — 376 с.
4. Зязюн І. А. Педагогічна майстерність: Підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. В. Кривонос та ін.; за ред. І. А. Зязюна. — 2-ге вид., допов. І переробл. — К.: Вища шк., 2004. — 422 с.
5. Кудінов Ю. В. Культура педагогічного спілкування та її формування в процесі професійної підготовки студентів / Ю. В. Кудінов // Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету "Україна". - 2010. - № 2. - С.125-129. - Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpkhist_2010_2_31.
6. Молнар Т. І. Педагогічна майстерність учителя початкової школи: сутність, шляхи формування // Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія «Педагогіка та психологія» : зб. наук. пр. / Ред. кол. : Товканець Г. В. (гол. ред.) та ін. — Мукачево : Вид-во МДУ, 2018. — Випуск 1 (7). — С. 121 – 124.
7. Словник української мови. В 11-ти томах / За ред. Ільїна В., Зайцевої Т., Паламарчука Л. та ін. — К. : Наук. думка, 1970-1980. — Т.4. — 840 с.
8. Фіцула М.М. Педагогіка вищої школи: Навч. посіб. — К.: «Академвидав», 2006. — 352с. (Альма-матер).

Анотація

У статті визначено місце культури спілкування у структурі педагогічної майстерності викладача університету. Автор з'ясовує: високий рівень мовленнєвої культури, увиразнення вербального педагогічного спілкування належною технікою мовлення, невербальними та паравербальними засобами у поєднанні з володінням педагогічними технологіями є тими чинниками, які визначають викладача вищої школи як мовленнєвий та особистісний авторитет для студентів. Наведено фрагменти занять з української мови за професійним спрямуванням, які засвідчують ефективність завдань з культури фахового спілкування.

Аннотация

Климова Е. Я.

Культура общения как элемент педагогического мастерства преподавателя высшего учебного заведения.

В статье определено место культуры общения в структуре педагогического мастерства преподавателя университета. Автор обобщает: высокий уровень

речевой культуры, подкрепление вербального педагогического общения соответствующей техникой речи, невербальными и паравербальными средствами в сочетании с педагогическими технологиями являются факторами, которые определяют речевой и личностный авторитет преподавателя высшей школы. Фрагменты занятий по украинскому профессиональному языку подтверждают эффективность заданий по культуре профессионального общения.

Abstract

Klimova E. Ya.

Communication Culture as an element of pedagogical skills of a teacher of a higher educational institution.

The article defines the place of the communication culture in the structure of pedagogical skills of the university teacher. The author summarizes: a high level of language culture, verbal pedagogical communication with appropriate non-verbal and paraverbal means of combination as the factors that determine the speech and personal authority of a high school teacher. Fragments of classes in the Ukrainian professional language confirm the effectiveness of tasks on the culture of the professional communication.

Pedagogical skill as a scientific problem starts from the nineteenth century and is still actual nowadays. The high level of the individual self-organization proves the teacher being responsible for his work. The high results of the pedagogical work are based on the individual pedagogical skills. Pedagogical skills are considered to be achieved by all the professional teachers. The social requirements to the culture of communication of a teacher of a higher education institution correspond to the requirements for the teacher in the conditions of the new reforming Ukrainian society. Thus, the study of the teacher's communication culture as an element of his pedagogical skills is absolutely up-to-date.

The content of the communicative assignments presented in the article reflects a rational approach to teaching the Ukrainian language to non-philology students. Also it is oriented on the formation of the future communication skills, "linguistic flair", creativity, oratorical competence of the future specialists. The author emphasizes on the importance of the teacher being able to show students the patterns of the given assignments. The democratic style of the pedagogical communication between the teacher and students implies mutual respect, tolerance, tactful and systematic correction of language errors and speech deficiencies in students' speech. The communicative task of each of the participants of the communication implies the exchange of information, emotional expression, verbal and non-verbal effects on each other.

Ключові слова: спілкування, культура спілкування, педагогічна майстерність, культура мовлення, техніка мовлення, невербальні засоби спілкування.

Ключевые слова: общение, культура общения, педагогическое мастерство, культура речи, техника речи, невербальные средства общения.

Key words: communication, communication culture, pedagogical training, language culture, language technique, non-verbal communication.